

نجوا

از دیدگاه ما مساجد و معابد، محور توسعه‌ی دینی می‌باشند. برای روشن شدن مسئله، جایگاه مساجد را در ادیان الهی بررسی می‌کنیم. در تبیین جایگاه مساجد، توسعه‌ی معطوف به مساجد و معابد از توسعه‌ی معطوف به شیاطین و معاصی متمایز می‌گردد.

اگر به خاطر داشته باشید، پیش از این روشن ساختیم که:

۱- موضوع توسعه، انسان و رابطه‌ی او با خود، خدا، جامعه و طبیعت می‌باشد (میزگرد علمی انسان؛ موضوع توسعه، ۲۵-۲۴).

۲- راه توسعه‌ی انسان از دنیا می‌گذرد (نبوی، ۱۳۸۴: ۶-۴)

۳- راهبرد توسعه «عدالت» است. (نبوی، ۱۳۸۵: ۹-۵)

۴- پیرامون عامل توسعه و هدف آن نیز مطالبی تقدیم گردید (میزگرد علمی عامل توسعه چیست؟ هدف توسعه کدام است، ۵۰-۴۸)

آیات ۱۰ تا ۳۳ سوره‌ی اعراف اگر به دقت مورد مطالعه قرار گیرد، نقش محوری مساجد به خوبی آشکار می‌گردد (ر.ک. طباطبایی، ۱۳۴۷، ج ۹).

خداوند دانا و حکیم در این آیات، داستان استقرار انسان بر روی زمین، مسئله خلقت او، سجده‌ی فرشتگان بر آدم، سرپیچی ابلیس از فرمان خدا در بر تعظیم در برابر انسان، سقوط ابلیس، دشمنی شیطان نسبت به انسان، وسوسه‌ی آدم و حوا و بیرون راندن آن دو از بهشت، هبوط انسان به زمین و آشکار شدن زشتی‌ها و نیازمندی او به لباس و آرایش و زینت را بیان می‌دارد. خدا لباس تقوی را برای فرزندان آدم بهتر، و ضروری‌تر می‌شمارد و به آنها سفارش می‌کند ایمان خود را حفظ کنند که در غیر این صورت شیاطین سرپرستی و ولایت آنها را بر عهده خواهند گرفت. حقیقت بسیار مهمی که در ضمن این آیات بیان می‌شود، این است که »

« (آیات ۲۸ و ۲۹ سوره اعراف).

بدین ترتیب با محوریت مسجد راه هدایت از ضلالت، راه سعادت از شقاوت، راه خدا از شیاطین و راه زشتی‌ها از زیبایی‌ها آشکار می‌شود.

در ادامه‌ی آیات، پروردگار دستور می‌دهد که با

، از خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها استفاده کنید، [اما] اسراف پیشه‌نسازیید (آیه ۳۱ سوره اعراف). سپس با شگفتی پرسش می‌کند که چه کسی زینت خدا (مظاهر زیبایی دنیا) و نعمت‌ها و ارزاق پاک و طاهر را برای مؤمنان حرام کرده است و در ادامه روشن می‌سازد که در دنیا مؤمن و مشرک در استفاده از مواهب الهی مشترکند، اما روز قیامت زیبایی‌ها، خوبی‌ها و روزی‌های طیب، اختصاص به مؤمنان دارد (آیه ۳۲ سوره اعراف). در ادامه پروردگار بیان می‌دارد که تنها کارهای زشت و افراطی، تجاوز و ظلم و شریک قرار دادن برای خدا را تحریم کرده است (آیه ۳۳ سوره اعراف).

به فرازهایی از آیات مورد اشاره توجه فرمایید:

➤ قل امر ربی بالقسط »

➤ و اقیموا وجوهکم عند کل مسجد »

➤ و ادعوه مخلصین له الدین »

➤ خذوا زینتکم عند کل مسجد »

➤ کلووا و اشربوا و لاتسرفوا »

در تفسیر عیاشی نقل شده که حسن بن علی (علیهما السلام) هر وقت می‌خواست به نماز بایستد بهترین لباس‌های خود را می‌پوشید. خدمتش عرض کردند یابن رسول‌الله چرا لباس‌های خوب خود را در هنگام نماز می‌پوشید؟ فرمود: خداوند زیبا (جمیل) است و هر زیبایی (جمال) را دوست می‌دارد و خود می‌فرماید: «خذوا زینتکم عند کل مسجد» و من نیز خود را برای پروردگارم زینت می‌دهم و دوست دارم بهترین لباسم را به تن کنم (موسوی همدانی، ۱۳۶۳: ۱۱۴). همچنین شخصی از حضرت رضا (علیه السلام) می‌پرسد منظور از زینت در آیه «خذوا زینتکم عند کل مسجد» چیست؟ حضرت فرمود از آن جمله شانه زدن قبل از هر نماز است. (همان)

آیه ۱۱۴ سوره بقره، ظالم‌ترین فرد را کسی می‌داند که مانع از ذکر خدا در مساجد می‌شود و تلاش بر ویرانی و خرابی آن دارد. «هرگناهی ستم است و شرک که منشأ همه گناهان است بزرگترین ستم است. کسی نیز که از آبادی مراکز دینی ممانعت کرده یا آنها را ویران کند - از آن رو که در حقیقت با توحید در ستیز و با شرک هماهنگ است - در شمار ستمکارترین مردم است.

رسول اعظم خدا (ص) به ابوذر سفارش کردند: ای ابوذر، کلمه‌ی طیبه صدقه است، هر قدمی که به سوی نماز برداری صدقه است. ای ابوذر، هر کس دعوت خدا را پاسخ گوید و مساجد خدا را آباد کند، پاداش خدا برای او بهشت خواهد بود. ابوذر سؤال کرد، چگونه می‌شود مساجد خدا را آباد کرد؟ حضرت پاسخ داد، در مسجد صداها بلند نشود، به سخنان باطل پرداخته نشود، خرید و فروش نشود، از کارهای لغو پرهیز شود، که اگر چنین نکنی در روز قیامت جز خود را نباید سرزنش کنی (جوادی آملی، ۱۳۷۸: ۲۴۷).

مسجد برای احیای نام و یاد خداست. ستمگران نیز از آن رو مسجد را ویران می‌کنند که در آن یاد خدا زنده می‌شود. البته همان‌گونه که ، از تعمیر ظاهری آن مهم‌تر و بهتر است، تخریب باطنی آن از طریق رویگردان نمودن مردم از آن و منع از احیای آثار دینی در آن، نیز از تخریب ظاهری آن خطرناک‌تر است» (همان، ۲۲۶ - ۲۲۵).

کسی نمی‌تواند معابد، مساجد و مشاهد مشرفه را که به اذن تکوینی خداوند رفیع است، ویران کند یا مانع یاد خدا در آنها شود و کسی که با این مراکز بدرفتاری کند و منع یا تخریب آنها را قصد کند، افزون بر گرفتار آمدن به عذاب اخروی، در دنیا نیز رسوا و خوار خواهد شد، البته عذاب قیامت با خزی و رسوایی بیشتر همراه است» (همان).

جلوگیری از انهدام و ویرانی معابد و مساجد است. «اگر جنگ و

دفاع و سنگر نشینی رزمندگان نبود، نه تنها مساجد، که از معبد های یهود و ترسا و صومعه های راهبان منزوی نیز اثری نبود و جبهه ی استکبار هیچ معبد و عابدی را باقی نمی گذاشت و سراسر جهان را کفر فرا می گرفت؛ پس عابدان نیز باید برای سنگر نشینان دعا کنند» (همان، ۲۳۳).

قرآن کریم تصریح دارد که اگر دفاع نباشد مراکز دینی و عبادی آسیب می بیند و ویران می شود (همان، ۲۳۳). نتایجی که از آیه ی ۱۱۴ سوره بقره به دست می آید، چنین است:

خداوند در سوره های فیل و قریش بر دفاع جانانه ی خود از خانه اش «مسجد الحرام» که قبله ی مسلمانان جهان است، تأکید می ورزد و با صراحت بیان می دارد که از طریق معجزه با پرندگان کوچکی که سنگ گل در منقار دارند فیل سواران سپاه ابرهه را با خاک یکسان نموده و نتیجه می گیرد پروردگار این خانه را که با حفظ امنیت بیت الله الحرام به طریق معجزه آسا، گرسنگی و خوف را دور و آسایش و امنیت فردی و اجتماعی را جایگزین آن نموده است، باید عبادت کنند.

در سوره بقره آیه ی ۱۲۵ خدا خانه ی خود یعنی مسجد الحرام را محل مراجعه ی مردم و برقراری امنیت برای آنها معرفی می کند. (وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةَ الْنَّاسِ وَأَمْنًا...)

همچنین در سوره آل عمران آیات ۹۶ و ۹۷، خدای کریم بیت الله الحرام را اولین خانه ای که به خاطر مردم برپا شده و جایگاه بهره مندی ها (برکات) و هدایت جهانیان است معرفی می کند و می افزاید هر که به این خانه در آید در امنیت قرار می گیرد و خانه ی خدا محور حج جهانیان می باشد.

در آیه ۹۷ سوره مائده، خدا مسجد الحرام را تکیه گاه زندگی اجتماعی سعادت مندانه، محور وحدت و تداوم حیات دینی، جلب منافع و برپایی امور معاش و معاد معرفی می کند (طباطبایی، ۱۳۴۷: ۱۵۱ - ۱۵۰).

بنابراین به روشنی می توان نتیجه گرفت:

اولین اقدامی که پیامبر اعظم خدا (ص) پس از هجرت به یثرب- که با تشریف فرمایی آن حضرت مدینه النبی (ص) نام گرفت- انجام دادند احداث مسجد بود. نقش مسجدالحرام، مسجدالنبی، بیتالمقدس و دیگر مساجد بزرگ و کوچک در شهرها و بلاد اسلامی در اسلام و سایر ادیان الهی بر کسی پوشیده نیست. مسجد محله، محور توسعه محله، مسجد جامع شهر، محور اجتماعات، همبستگی، اطلاع‌رسانی و بسیج شهر و بیت‌الله‌الحرام و مسجدالنبی، مرکز ارتباطات جهان اسلام می‌باشند.

کارکرد مساجد در اقامه‌ی نماز که خود ستون دین است، کارکردی بی‌بدیل است. خداوند اقامه‌ی نماز و رساندن زکات (پرداخت‌های مالی واجب) را کلید حفظ دین و ایمان مسلمانان و وسیله‌ی حفظ آنها در مقابل توطئه‌ی ارتداد می‌داند. زیرا از ابتدای اسلام، برخی از اهل کتاب از روی حسد و با تمام توان و قوا در مقام انصراف (ارتداد) مسلمانان از ایمان به خدا و دین اسلام بوده‌اند و امروز هم به صورت گسترده، شاهد چنین توطئه‌ای هستیم. آشکار است که مساجدی که در آن ذکر خدا برپاست و اقامه‌ی نماز می‌شود، به راستی مهم‌ترین سنگ‌های حفظ ایمان و مقابله با توطئه‌ی ارتداد است (آیات ۱۰۹ و ۱۱۰ سوره بقره، ر.ک. جوادی آملی، ۱۳۷۸).

از زمان پیامبر (ص) مسجد نه تنها جایگاه عبادت، بلکه یکی از مراکز مهم حل و فصل امور مؤمنین از جمله قضاوت، تعلیم و تربیت، علم و دانش، مدرسه و کتابخانه، بحث و مناظره بوده و سازمان‌های بهداشتی، رفاه عامه‌ی خیریه و اوقاف وابسته به آن نقش اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی فوق‌العاده‌ای را در جامعه ایفا کرده است (مولانا، ۱۳۸۴: ۴۱۴).

در ارتباط مساجد با مطبوعات پروفیسور مولانا می‌گوید: «اگر سیاست در مسجد است، چرا روزنامه‌نگاری و مطبوعات در سایه‌ی مسجد نباشد؟ مگر اطلاع‌رسانی و آگاهی‌جویی از منبر و نماز جمعه نیست؟ اگر ادارات دولتی و شهرداری‌ها، رسانه‌ی ویژه‌ی خود را دارند، چرا مساجد که قلب جامعه‌ی سالمی را تشکیل می‌دهند و غیر انتفاعی بوده و در چارچوب یک مسئولیت اخلاقی اسلامی هستند، این مسئولیت رسانه‌ای جامعه‌ی اسلامی ایران را قانونی به دوش نگیرند؟ ... با پیوند مسجد و مطبوعات به صورت یک مرکز اطلاعات و ارتباطات اجتماعی و همگانی ما موفق خواهیم شد، برای اولین بار مطبوعات و حرفه روزنامه‌نگاری را از بستر نامشخص و منزوی ... به خود مردم و جامعه برگردانیم» (همان).

ما می‌توانیم کارکردهای مساجد را حول محورهای زیر، خلاصه نماییم:

-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

نقش مساجد در معماری اسلامی، شهرسازی، شکل‌گیری فضاهای شهری و مناسبات فرهنگی نیاز به مطالعه و تحقیق مستقل دارد.

ابن خلدون را به راستی پدر علم جامعه‌شناسی دانسته‌اند. نوآوری او از آنجاست که با دقت بی‌نظیری تاریخ را به شیوه‌ی علمی تحلیل کرده است. او در باب چهارم از کتاب مقدمه‌ی خود، دیدگاه‌هایش را درباره‌ی مسجد بیان می‌کند. ابن خلدون بحث را از معماری و نسبت آن با سیاست آغاز کرده و تحلیلش را در مورد بناهای عظیم، نظیر مساجد جامع ارایه می‌کند. آنگاه به بحث مسجد و مساجد عظیم در عالم اسلامی به ویژه مسجدالحرام، مسجد النبی (ص) و مسجدالاقصی پرداخته، در ادامه تحلیلش را در مورد بناهای عربی مطرح می‌سازد. او در پایان با طرح موضوع‌های مختلف، پیشتازی تمدن اسلامی را شرح داده است (ابن خلدون، ۱۳۸۴: ۱۱).

باید دانست که خدا (سبحانه و تعالی) نقاطی از زمین را گرمی شمرده و به عنایت خویش اختصاص فرموده و آن‌ها را جایگاه پرستش خود قرار داده است که در این گونه جایگاه‌ها، ثواب و اجر عبادت آدمی را دو چندان می‌کند و به زبان فرستادگان و پیامبران خود به ما خبر داده است تا از این راه بندگان خود را مشمول مهر و احسان خویش سازد و چنانکه می‌دانیم و در صحیحین نیز

آمده است مهمترین جایگاه‌های روی زمین مساجد سه‌گانه‌ی مکه، مدینه و بیت‌المقدس‌اند (همان، ۲۲-۲۱). این‌ها مساجد شریف سه‌گانه هستند که همچون نور چشم مسلمانان می‌باشند و آن‌ها را از دل و جان دوست می‌دارند و (همان، ۲۲).

برای حرم کعبه از همه‌ی نواحی آن حقوق تعظیم و شایستگی خاصی واجب کرده است که برای جز آن فرض نفرموده است و

(همان، ۲۹).

ابن خلدون بعد از ذکر تاریخ بنای مسجدالحرام به حضرت آدم برمی‌گردد و تاریخ بنای بیت‌المقدس (اورشلیم) که به حضرت موسی (ع) بازگشت می‌کند و مسجد مدینه که توسط پیامبر عظیم‌الشأن اسلام (ص) انجام شده چنین نتیجه می‌گیرد:

از آنچه گفته شد می‌توان دریافت که چگونه فضیلت به تدریج در مساجد بزرگ یاد کرده، منحصر شده است. از این رو که عنایت خدا از روز نخست به مساجد مزبور، مبذول گردیده است و نیز می‌توان به یکی از اسرار خدا در جهان هستی پی برد که

(همان، ۳۹).

سید حسین نصر در مورد اهمیت مکان‌های مذهبی می‌گوید: «جایی که به نام رأس‌الحسین معروف است، قلب معنوی قاهره است و دانشگاه الازهر و کل قاره‌ی عصر فاطمیان برگرداگرد همین حرم بنا شده است. در واقع کلان شهر قاهره با دوازده میلیون جمعیت در اطراف همین بنای ساده‌ی تاریخی که قلب قاهره به شمار می‌آید، ساخته شده است» (نصر، ۱۳۸۵: ۲۱۸).

امام جماعت نقش کلیدی و محورین در تعمیق و احیای کارکرد مسجد دارد. عاملی که جذابیت ویژه به مساجد می‌بخشد و زینت مساجد است امام جماعت مسجد می‌باشد که در دامنه‌ی نفوذ مسجد نقش تربیتی و رهبری اجتماعی را به عهده دارد. در حقیقت امام جماعت یکی از عوامل توسعه به حساب می‌آید. علامه‌ی طباطبایی در بحث روایی ذیل آیه‌ی «اقیموا وجوهکم عند کل مسجد» نقل می‌کند که منظور «ائمه» می‌باشند و توضیح می‌دهد که مراد از ائمه، امامان جماعت هستند. ایشان در ادامه‌ی بحث روایی اضافه می‌کند که منظور از «خذوا زینتکم عند کل مسجد» نیز «ائمه» می‌باشند فلذاست که جلو انداختن امام جماعت، زینت نماز است و بسیار پسندیده و مستحب است که برگزیدگان و خوبان جامعه برای امامت انتخاب شوند (طباطبایی، ۱۳۴۷: ۹۱).

ابن خلدون امامت جماعت و پیش‌نمازی را از شئون امامت بزرگ یا خلافت اسلامی به حساب می‌آورد: باید دانست که کلیه‌ی مناصب شرعی دینی، مانند نماز (پیش‌نمازی) و فتوی و قضا یا داوری و جهاد و محتسی در زیر عنوان امامت بزرگ یا خلافت مندرج است، چنان که گویی

و این‌ها (یعنی مناصبی را که یاد کردیم) از آن منشعب

می‌شود و داخل در آن است؛ از این رو که خلافت و تصرفات آن به طور عموم

و برتر از همه‌ی مناصب و به

خصوص بالاتر از مقام پادشاهی است که هر دو مندرج در خلافت‌اند (ابن خلدون، ۴۳-۴۲).

معابد و مساجد نشانه‌های خدا در روی زمین هستند و مسجدالحرام بزرگترین نشانه می‌باشد. کعبه، نگین مسجدالحرام و حجرالاسود، نگین کعبه می‌باشد؛ همان که درباره‌اش می‌گویند سنگی است که خدا از بهشت به زمین فرستاده است. باز نقل شده که گسترش زمین از نقطه‌ای که کعبه در آن قرار دارد آغاز گردیده است. این بیانات اگر نمادین هم باشد، اهمیت مسجد را که نشان خدا در روی زمین است، بیان می‌دارد؛ کعبه به مثابه‌ی یک سنگ، نشانی است تا ره گم نشود و تمام توجهات به «یار» باشد.

آنقدر احادیث پیرامون تشویق بر احداث مساجد و حضور در آنها زیاد است که از حوصله‌ی یک نجوا خارج است. به عنوان نمونه چند مورد نقل می‌شود:

- پیامبر خدا (ص) فرمودند: هفت چیز است که پاداش آن بعد از مرگ هم برای بنده تداوم پیدا می‌کند؛ آموزش علم، احداث نهر، حفر چاه، کاشتن نهال، بنای مسجد، به ارث گذاشتن مصحف، فرزندی که بعد از مرگ طلب مغفرت کند (فرید تنکابنی، ۱۳۸۳: ۵۹۵).
- رسول خدا (ص) فرمودند: هر کس در مسجدی از مساجد خدا چراغی روشن کند، مادام که آن مسجد از نور آن چراغ روشن می‌شود، فرشتگان و حاملان عرش الهی برای او طلب مغفرت می‌کنند (همان، ۲۴۸).
- امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب (ع) فرمودند: هر کس به مسجد رفت و آمد داشته باشد یکی از مزایای هشتگانه زیر نصیب او می‌شود: برادری دینی که در راه خدا به او فایده می‌رساند، علمی که به دست می‌آورد، آیه و نشانه‌ای محکم از خدا، شنیدن کلمه‌ای که باعث هدایت او می‌شود، رحمتی که شامل حال او شود، یا شنیدن کلامی که او را از پستی باز دارد یا ترک گناهی از روی ترس یا به خاطر شرم (همان، ۲۴۹).

:

از مجموع مباحثی که گذشت، ویژگی‌های توسعه‌ی معطوف به مساجد و معابد در قیاس با توسعه‌ی معطوف به شیاطین و معاصی به شرح جدول زیر تقدیم می‌گردد:

:

کفر و شرک و نفاق و معصیت	ایمان و توحید و اخلاص و عبادت اقامه‌ی نماز
ظلم و اسراف	عدالت و میانه‌روی
بی‌هدفی، گمراهی و سرگردانی	هدفداری، هدایت و رهبری
توجه به عریانی و زینت و زیبایی ظاهری	توجه به پوشیدگی، زینت‌ها و زیبایی‌های ظاهری و باطنی
توسعه و رفاه مادی	توسعه، رفاه و آسایش دنیا و آخرت
اضطراب و ناامنی	امنیت روانی و اجتماعی
ویرانی ظاهری و باطنی مساجد و معابد	توسعه و آبادی ظاهری و باطنی مساجد و معابد
بی‌ارزشی و اخلاق نسبی	ارزش‌ها و اخلاق
رسوایی و خواری دنیا و آخرت	عزت دنیا و آخرت
رواج علوم مادی	رواج علوم دینی و مادی
فساد در قالب اصلاح	اصلاحات واقعی
تزلزل در عقیده	پایداری در مقابل توطئه‌ی ارتداد
توجه به منفعت فردی	اهتمام به امور جامعه
ارتباطات سلطه‌جویانه	ارتباطات اخلاقی و فرهنگی
تردید و دغدغه و نگرانی	یقین و اطمینان و آرامش
تفرق	وحدت
تمدن مادی	تمدن اسلامی

- ابن خلدون (۱۳۸۴)، «مسجد در اندیشه‌ی ابن خلدون» در
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۸)،
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۴۷)،
- فرید تنکابنی، مرتضی (۱۳۸۳)،
- سیزدهم.
- موسوی همدانی، سید محمدباقر (۱۳۶۳)،
- مولانا، حمید (۱۳۸۴)، «مساجد و مطبوعات» در
- میزگرد علمی «انسان؛ موضوع توسعه» در
- میزگرد علمی «عامل توسعه چیست؟ هدف توسعه کدام است؟» در
- نبوی، سید مرتضی (۱۳۸۴)، «نگاه ما به دنیا» در
- نبوی، سید مرتضی (۱۳۸۵)، «عدالت به مثابه راهبرد» در
- نصر، سید حسین (۱۳۸۵)، در جستجوی امر قدسی، گفتگوی رامین جهانگللو با سید حسین نصر، ترجمه سیدمصطفی
- شهر آئینی، تهران: نشر نی.
- تهران، نشر رسانش.
- قم، مرکز نشر اسراء.
- دارالکتب الاسلامیه، ج ۹، ۸.
- تهران، دفتر نشر اسلامی، چاپ
- قم، دفتر انتشارات اسلامی، ج ۸.
- تهران، نشر رسانش.
- شماره چهارم، تهران. (۱۳۸۴)
- شماره سوم، تهران. (۱۳۸۴)
- شماره چهارم، تهران.
- شماره پنجم، تهران.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی